

יהונתן גיאת

מעמד הרכוש ותפקידו במסע יעקב אבינו לחרן ובחזרה

מסע יעקב אבינו מכנען לחרן ובחזרה מספק הצצה אל חייו של יעקב בתקופה לא פשוטה שבה הוא נאלץ להתמודד עם אתגרים רבים כשהוא לבדו, לאחר שברח מחוסר כל מאימת עשו אחיו המבקש להורגו. במהלך מסעו הוא מקים משפחה גדולה בחרן וחוזר לארצו עם רכוש רב. במאמר זה אבקש להציע שלריבוי הרכוש והמקנה של יעקב יש משמעות עמוקה לחייו מעבר לשינוי הכמותי, ושיחסו המיוחד של יעקב לרכוש נובע מהבנתו את תפקיד צבירת הרכוש לייעודו כממשיך ברכת האבות. לשם כך אתחקה אחר התנהלותו של יעקב אבינו בשלבים שונים של המסע כדי לזהות את יחסו לרכוש בכל שלב, ולהראות כיצד יחס זה השפיע על החלטותיו השונות, וכתוצאה מכך גם על החלטות הסובבים אותו.

אל בית אל – הבטחת ה' והנדר בבית אל

יציאת יעקב מהארץ לחרן קשורה בשני ציוויים שקיבל מהוריו.¹ אמו רבקה הורתה לו לצאת מהארץ כדי לברוח מעשו אחיו המבקש להורגו (בראשית כ"ז, מב-מה), ואילו יצחק אביו שלח אותו אל משפחת רבקה אמו כדי לשאת שם אישה ראויה, והוסיף על כך את ברכת אברהם אביו, הכוללת מלבד גידול וריבוי משמעותי, גם את ירושת הארץ (כ"ח, א-ד). ברכה זו מחייבת את יעקב לחזור לארץ ולממש בה את ברכת ה' לאברהם.

יעקב מקיים את ציווי הוריו, ויוצא לחרן. בדרך לחרן הוא לן בעיר לוז, שם הוא חולם את החלום המפורסם, שבו חווה התגלות אלוהית שבישרה לו את עתידו וייעודו והבטיחה לקיימם:

וַיְחַלֵּם וְהִנֵּה סֹלֶם מֵצֵב אֲרָצָה וְרֵאשׁוֹ מִגֵּיעַ הַשָּׁמַיְמָה וְהִנֵּה מַלְאָכִי אֱלֹהִים עֹלִים וַיְרִידִים בּוֹ. וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו וַיֹּאמֶר אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ אֲבִיךָ וְאֵלֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֲתַנְנֶנָּה וְלִזְרַעֲךָ. וְהִיא זֵרְעֶךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפְרִצְתָּ יָמָה וְקָדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה

1 תיאור דומה של הדברים מופיע במאמרו של יונתן גרוסמן, "את אשר תדר שלם": למשמעות מאבק יעקב והמלאך, **מגדים** כו, תשנ"ו, עמ' 22-23. לאחרונה התפרסם ספרו של יונתן גרוסמן, **יעקב: סיפורה של משפחה**, ראשון לציון 2019, ובו ניתן למצוא הרחבות ודיוקים נוספים בסיפור החלום, וגם בפרשיות נוספות של מסע יעקב לחרן ובחזרה, ראו: עמ' 179-181.

וַיְבָרְכוּ בָּךְ כָּל מְשֻׁפָּחוֹת הָאָדָמָה וּבִזְרָעָךְ. וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשִׁמְרָתִיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאָדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ (כ"ח, יב-טו).

בחלום מובטח יעקב שוב בברכת אברהם אותה כבר קיבל מאביו יצחק, בתוספת חשובה הכוללת שמירה בדרך לחרן והבטחת חזרתו לארץ, על מנת לממש את ברכת אברהם. הבטחת השמירה עליו נכפלת בסוף החלום במילים: "כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך". חשיבות החלום בעיתוי ובמקום הזה קשורה ביציאתו מהארץ ובבריחתו מעשו, שני גורמים משמעותיים שלכאורה מפריעים לממש את הברכות והייעוד. למחרת, לאחר ההתפעלות מהחלום ומהמקום שבו שכב, נודר יעקב נדר שמתייחס ישירות לדברים ששמע בחלום:

וַיֵּדַר יַעֲקֹב נֶדָר לֵאמֹר אִם יְהִיָּה אֱלֹהִים עִמָּדִי וְשִׁמְרָנִי בַדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבִגְד לְלַבֵּשׁ. וְשִׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים. וְהָאֵבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׁמְתִי מִצֵּבָה יְהִיָּה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֵּן לִי עֲשֶׂר אֶעֱשְׂרֶנּוּ לָךְ (שם, כ-כב).

הנדר משקף את מצבו המורכב של יעקב באותה עת; מחד גיסא הוא אדם מבורך משמים ויש לו ייעוד נשגב, ומאידך גיסא הוא אדם גלמוד מחוסר כל הבורח מפני אחיו, ומהמקום שבו אמור להתגשם אותו ייעוד.² בשלב זה הוא זקוק בעיקר לעזרה של שמירה בדרך והבטחה לסיפוק צרכים מינימליים לקיום - לחם לאכול ובגד ללבוש, ועם זאת הוא אינו שוכח את ייעודו ואינו בורח מבשורה, ולכן כאשר הוא מציב את האבן כמצבה ויוצק שמן על ראשה, הוא כולל בנדר רמזים לייעודו: "והאבן הזאת אשר שמתתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשורנו לך" (שם, כב). למרות שהדברים אינם מפורשים, נראה שהאמונה וההפנמה של ההבטחות ששמע בחלום מאפשרות לו להתחייב לבנות בעתיד בית לאלוהים ולהפריש מעשרות מכל השפע שיתן לו ה'. אמנם לכאורה אין קשר הכרחי בין הבטחת הארץ לבין ריבוי הרכוש, אבל הנדר של יעקב מלמד שהוא מקשר בין שני הדברים,³ ומעשיו בהמשך דרכו בחרן ובשובו משם מעידים על כך, כפי שאראה להלן.

2 מצבו העכשווי כאיש בורח בא לידי ביטוי במקומות שונים במקרא, גם כשה' תובע ממנו להקים מזבח בשובו ארצה: "ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ונעשה שם מצבת לאל הנראה אליך בברכה מפני עשו אחיך" (ל"ה, א), וכן בדברי הנביא הושע: "ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שָׁמֶר" (הושע י"ב, יג).

3 לפי הצעתי כוונת יעקב במילים "ושבתתי בשלום אל בית אבי" אינה רק במובן של שיבה פיזית לבית ולמשפחה כי אם שיבה במובן של הייעוד שיייעד לו אביו - ברכת הארץ, שאותה הוא מתכנן לממש ברכוש שיצבור ובשינוי המעמדי האישי המתוכנן עבורו. כמו כן, סוף הנדר של יעקב שבו הוא מבטיח "וכל אשר תתן לי עשר אעשורנו לך", מוכיח על רצונו לקיים את דברי האל כמשמעם ולגמול לו על ההבטחות

הבטחתו להקים בית אלוהים ולהפריש מעשרות ממחישה גם את מחויבותו לשינוי שעתידי לחול במצבו, כשיחזור לארץ אבותיו כבעל נכסים. מעבר לכך, ייתכן שהם גם מלמדים על ההבנה והנכונות לפעול בעצמו ובכוחו על מנת לממש את השינוי הזה, ולא לסמוך רק על ההבטחה שניתנה לו מה'. אם כנים דברינו הרי שיעקב יוצא לחרן עם משימה לא פשוטה שהוא לוקח על עצמו, לחזור לארצו עם רכוש ומקנה שיצבור במו ידיו, על מנת שיוכל לבנות בית אלוהים ולהפריש מעשרות, מתוך תודעה שכל מה שיעמול וירכוש, הוא מאת ה' – "וְכָל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי", ולשם הגשמת ייעודו.⁴

ריבוי הרכוש בחרן

יעקב מגיע לחרן, מתבסס שם ומקים משפחה לצד עבודה מאומצת בצאנו של לבן חמיו. לאחר לידת יוסף פונה יעקב ללבן בבקשה לעזוב:

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רַחֵל אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לְבָן שְׁלַחֲנִי וְאֶלְכָה אֶל מְקוֹמִי וְלֹאֲרָצִי.
תִּנְה אֶת נְשֵׁי וְאֶת יְלָדֵי אֲשֶׁר עִבְדָּתִי אִתָּךְ בְּהֵן וְאֶלְכָה כִּי אִתָּךְ יִדְעָת אֶת עִבְדָּתִי אֲשֶׁר
עִבְדָּתִיךְ (ל', כה-כו).

בקשתו של יעקב בשלב זה אינה כוללת תביעה לשכר על עבודתו, אלא רק את משפחתו, שהיא 'הרכוש' המשמעותי שצבר בבית לבן. אבל בקשתו נתקלת בהתנגדות של לבן המבקש ממנו להישאר, ואף מנמק את בקשתו בסיבה דתית: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְבָן אִם נָא מְצֵאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נְחֹשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי ה' בְּגִלְלָךְ" (ל', כז). לבן ממשיך לנסות ולשכנע את יעקב להישאר, תוך הבטחה שמכאן ואילך הוא יעבוד בשכר, ככל אשר יבקש: "וַיֹּאמֶר נְקָבָה שְׁכָרְךָ עָלַי וְאֶתְנָה" (שם, כח). דבריו של לבן מעוררים כנראה ביעקב את זכר ההבטחות והנדר שנדר בבית אל, ולפיכך הוא מקבל מיד את הצעת לבן תוך הדגשת המרכיבים שהזכיר לבן – ברכת ה' והבטחת שכר לו ולביתו: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִתָּךְ יִדְעָת אֶת אֲשֶׁר עִבְדָּתִיךָ וְאֶת אֲשֶׁר הִיָּה מְקַנָּה אֶתִּי כִּי מַעֲט אֲשֶׁר הִיָּה לָךְ לְפָנַי וַיִּפְרָץ לְרֹב וַיְבָרְךָ ה' אִתָּךְ לְרִגְלִי וְעַתָּה מְתִי אֶעֱשֶׂה גַם אֲנֹכִי לְבֵיתִי" (שם, כט-ל). שני מרכיבים אלה קשורים להתגלות בבית אל ולייעוד שקיבל על עצמו שם. עדיין לא ברור

שבחלום. לטענתי האבן הבודהה שתהפוך לבית אלוהים, מוכיחה יותר מכל על השינוי המצופה בדרכו לממש את ברכת אברהם.

4 הפרשת המעשר אמורה לשמש לדעת הבכור שור (כ"ח, כב) כהוכחה למילוי ההבטחה: "כדי לעבדך ולפרסם ששמרת לי הבטחתך". גם בפירוש רד"ק יש דגש על הרכוש והמקנה שיהיה ליעקב בעתיד כמשאב שממנו יינתן המעשר: "כלומר אתן מעשר מהרכוש והמקנה שתתן לי לאנשים שיצטרכו שיהיו יראי אלוהים ועובדים אותו".

אם יעקב מקבל את הצעת לבן, אבל דבריו משקפים בבירור את מה שחסר לו: "... וְעַתָּה מָתִי אֶעֱשֶׂה גַם אָנֹכִי לְבֵיתִי".⁵

המפרשים נחלקו בפירוש דברי יעקב; רש"י סובר שכוונתו היא שהגיעה העת שיוכל לתת משהו לילדיו כדי שיעמדו בכוחות עצמם על הרגליים. רמב"ן טוען שמדובר בצורך להתקיים בכוחות עצמו ולצבור רכוש בסיסי לעצמו, כך סובר גם רד"ק. רק ספורנו מדייק בדברי יעקב שהכוונה אינה רק לקבל שכר המגיע לו כרועה צאן, אלא לקבל ברכה מה' לו ולביתו, כפי שהעיד לבן על הברכה שזכה לה. הדרישה של יעקב מלבן להפוך מפועל שכיר או אריס לאדם בעל עצמאות כלכלית נקשרת בדרך זו אל ההצהרה שלו בנדר "וְכָל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי...", והיא מחזקת את מה שפירשתי שם על ההבנה של יעקב שעליו לסייע בכוחות עצמו להגשים את ברכת ה', ושברכה זו כוללת צבירת רכוש שיאפשר לו לממש את ייעודו בשובו אל ארצו.⁶

כאמור, תשובת יעקב ללבן: "וַיִּבְרַךְ ה' אֶתֶּךָ לְרִגְלֶיךָ", הנאמרת באותה מטבע לשון של ההודאה המפתיעה של לבן: "וַיִּבְרַכְנִי ה' בְּגִלְלָתְךָ", מעידה על ההיזכרות של יעקב בנדרו בבית אל, וגורמת לו להחליט להישאר בחרן לתקופה נוספת תמורת שכר וצבירת רכוש משלו. לא רדיפת ממון מנחה את יעקב להישאר פרק זמן נוסף בחרן, אלא ההבנה שהברכה השורה בצאן לבן היא למעשה ברכת ה' המכוונת אליו כפי ששיקף אף לבן בדבריו. כך מבין יעקב שהברכה שהובטחה לו בחלום בבית אל עתידה להתממש במקנה ובצאן, על ידי רעיית מקנה לבן. חיזוק להבנה זו מגיע מהחלום הנוסף שחלם יעקב, ועליו סיפר לנשותיו, שבו הודיע לו המלאך על נס ריבוי הצאן המתוכנן עבורו: "וַיְהִי בַעֲתַי יַחַם הַצֹּאן נְאֻשָׂא עֵינַי נֶאֱרָא בְּחִלּוֹם וְהִנֵּה הָעֵתָדִים הָעֲלִים עַל הַצֹּאן עֶקְדִים נְקָדִים וּבְרָדִים וַיֵּאמֶר אֵלַי מְלֹאךְ הָאֱלֹהִים בְּחִלּוֹם יַעֲקֹב וַאֲמַר הֲנִי וַיֵּאמֶר שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל הָעֵתָדִים הָעֲלִים עַל הַצֹּאן עֶקְדִים נְקָדִים וּבְרָדִים כִּי רָאִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לָבֶן עֲשֶׂה לָּךְ" (ל"א, יא-יב). אם העיכוב בחרן היה בעבור ממון ועושר ולא היה רצוי

5 הרב אלחנן סמט מבקר את יעקב על החלטתו להישאר בבית לבן ולעשות לביתו. הוא רואה בכך עיכוב מיותר המנוגד לתכנון המקורי לעזוב את גלות חרן המאולצת ולחזור להוריו ולארצו בהקדם האפשרי. עיכוב זה לטענתו סיבך מאוד את יעקב, וזאת בשל נשיאת עיניים לצבירת רכוש ולעושר שלא כראוי. ראו: א' סמט, **עיונים בפרשת השבוע בראשית-שמות סדרה ראשונה**, תל אביב תשס"ט, עמ' 80-83, והערה 8. במאמר זה אציע פירוש למהלך הקורות את יעקב באופן החולק על גישתו של סמט בנוגע לרכוש.

6 בעוד שסמט רואה בהישארות יעקב בחרן על מנת לצבור רכוש טעות יסודית בתפיסתו תפקידו וייעודו, הרי שאני רואה בכך את הכלי להגשמת ההבטחה של יעקב לאחר החלום בבית אל. לדעתי, יעקב לא מעוניין ברכוש לשם הרכוש מתוך חמדנות חס וחלילה, אלא כדי לממש כראוי את ברכת אברהם שניתנה לו כשיחזור לארץ ולהוכיח את קיום הבטחת האל בחלום. כאמור, גם הספורנו כותב בפירוש (ל', ל), שהרצון להישאר נבע מהרצון לקבל את ברכת ה' כפי שקיבל לבן קודם לכן, וזאת על ידי עבודה בצאן. גם גרוסמן (יעקב, לעיל, הערה 1), סוקר בספרו את הצדדים השונים בנוגע להישארות יעקב בבית לבן, ומצדד בדעה שאינה מבקרת אותו על צעד זה, כשהוא מביא לכך נימוקים רבים ומשכנעים שאת חלקם הצגתי כאן במאמר זה, ראו: גרוסמן, עמ' 277-282.

בעיני ה', לא היה מקום לחלום שכזה אלא רק לזירוז לצאת מחרן כפי שהוא מצווה שם בהמשך: "אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר מִשְׁחַתְּ שָׁם מִצְבֵּה אֲשֶׁר נְדַרְתָּ לִּי שָׁם נְדָר עֲתָה קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אָרֶץ מוֹלְדְּתְךָ" (שם, יג). אזכור המצבה והנדר בדברי המלאך אינם רק סיבה לציווי לשוב אל הארץ, אלא גם סיבה לברכת ריבוי הצאן שקדמה לציווי זה.

בהמשך הפרק יעקב מבהיר ללבן שהשכר שהוא מבקש על המשך עבודתו ברעיית הצאן ושמירתו, הוא קבלת חלק מהכבשים והעזים שבצאן והפרדה מוחלטת בין צאנו, המגיע לו כמשכורת, לבין צאן לבן. הוא אינו מעוניין במשכורת של עובד אצל מעביד אלא בפיתוח עדר עצמאי לצד עדרי לבן. שוב נראה שמה שמנחה את הדרישה של יעקב קשור לתודעה שמתחזקת אצלו, שעליו לפתח עצמאות כלכלית, ושההצלחה שיזכה לה היא מאת ה' המושך בחוטים והאחראי לה. ייתכן שיעקב מעוניין להחיל את ברכת ה' על עדר חדש משלו גם כדי לחזק בכך את ההכרה של הסביבה בברכת ה' שמלווה אותו.

הכתוב מדגיש את הגידול המשמעותי שנתקיים במקנה יעקב, וכן את הגידול ברכוש נוסף כפי שמתואר בפסוק: "וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי לוֹ צֹאן רְבֹבוֹת וַשְׂפָחוֹת וַעֲבָדִים וַגְּמָלִים וַחֲמֹרִים" (שם, מג). אבל גידול זה חשף את יעקב גם לתגובות שליליות מצד לבן ובניו. התגלות ה' המצווה על יעקב לשוב אל ארץ אבותיו: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל יַעֲקֹב שׁוּב אֶל אָרֶץ אַבְוֹתֶיךָ וְלְמוֹלְדְּתְךָ וְאָהֳרָה עִמָּךְ" (ל"א, ג), נובעת כנראה משתי סיבות; האחת, בגלל התגובות בבית לבן, שכנגדן הבטחת ה' בבית אל לשמור עליו, והשנייה, שהוא סיים את תפקידו בחרן מפני שהוא כבר בעל רכוש משלו.

יעקב מזמן את נשותיו רחל ולאה כדי לשתפן בהחלטתו לשוב לארץ בעקבות צו ה'. ייתכן שמקום המפגש – בשדה מחוץ לבית, נקבע כדי שלא ישמעו בבית לבן על הבריחה המתוכננת, או כדי שלא ישמעו מה אומר יעקב על לבן חמיו, אולם מדיוק בפסוקים מתברר שהשדה שאליו הוא קורא את נשותיו הוא מקום רעיית הצאן: "וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרַחֵל וְלֵאלֹהֵי הַשָּׂדֶה אֵל צֹאנוֹ" (ל"א, ד). מכאן נראה שיעקב מעוניין ביצירת מרחב מותאם לשיחה עם נשותיו, שיחה הקשורה ישירות אל צאנו שאותו הרוויח בכוח עבודתו ובעזרת ה'.

יעקב מתאר לנשותיו את יחסו הרע של אביהן אליו באותה עת, ומזכיר גם את ה' המלווה והמגן עליו באופן אישי במהלך התקופה: "וַאלֹהֵי אֲבִי הָיָה עִמָּדִי"; "וְלֹא נִתְּנוּ אֱלֹהִים לְהַרְעֵ עִמָּדִי". השיא של הליווי האלוהי לפי דברי יעקב הוא דווקא בתחום הרכוש: "וַיִּצַל אֱלֹהִים אֶת מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיְתֵן לִי" (שם, ט). הצלת המקנה שגרמה לגידול משמעותי של צאן יעקב, מתוארת בדבריו כמהלך ניסי שאליו התוודע בחלום ולא בזכות המעשה המתוחכם שהיה ביוזמתו – פיצול המקלות ונעיצתן בשקתות המים בעת יחם הצאן:

וַיְהִי בַעַת יַחַם הַצֹּאן וְאָשָׂא עֵינָי וַאֲרָא בַחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעֵתְדִים הָעֲלִים עַל הַצֹּאן עֹקְדִים נִקְדִים וּבָרְדִים. וַיֹּאמֶר אֵלַי מְלֹאךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וַאֲמַר הֲנִי. וַיֹּאמֶר שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כֹל הָעֵתְדִים הָעֲלִים עַל הַצֹּאן עֹקְדִים נִקְדִים וּבָרְדִים כִּי רָאִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר

לְבֶן עֵשָׂה לְדָ. אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר מְשַׁחֵת שָׁם מִצְבֵּה אֲשֶׁר נִדְרַתְּ לִי שָׁם נִדְרַתְּ עִתָּהּ
קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אָרֶץ מוֹלְדְּתְךָ
(שם, יא-ג).

מלבד ההתוודעות לנס שהתרחש בצאן, מופיע באותו חלום גם אזכור של ההתגלות הקודמת בבית אל, בתוספת ציווי מידי לשוב לארץ כנען. כך נסגר מעגל עם החלום הראשון ומתברר שהיציאה מחרן בצו ה' היא קיום של השמירה וההשגחה שהובטחה לו באותו חלום, ושחלק ממנה הוא הנס של ריבוי הצאן.⁷ אזכור המצבה שמשח יעקב והנדר שנדר, הם גם רמז עבה על הצורך לפרוע אותו.⁸

ארצה כנען – הבריחה מלבן והצלת הרכוש שצבר בביתו

תיאור יציאתו של יעקב מחרן מוצג בתורה בשני אופנים:

1. באווירה נינוחה – יעקב ממלא את ייעודו: "וַיִּקֶם יַעֲקֹב וַיֵּשֶׁא אֶת בְּנָיו וְאֶת נְשָׁיו עַל הַגְּמָלִים וַיְנַהֵג אֶת כָּל מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל רֶכְשׁוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ מִקְנֵה קַנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפָדֵן אַרְבָּם לָבוֹא אֶל יִצְחָק אָבִיו אֶרְצָה כְּנָעַן" (ל"א, יז-יח).
2. באווירה מתוחה – יעקב בורח מבית לבן: "וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת לֵב לְבֶן הָאָרָמִי עַל בְּלֵי הַגִּיד לֹו כִּי בָרַח הוּא וַיִּבְרַח הוּא וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וַיִּקֶם וַיַּעֲבֹר אֶת הַנְּהָר וַיֵּשֶׁם אֶת פְּנֵי הַר הַגְּלָעָד וַיַּגֵּד לְלֶבֶן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב" (שם, כ-כב).⁹

- 7 כאמור לעיל, החלום שבו הובטח לו גידול בצאן כנס מאת ה', מוכיח שה' רואה בכך מעשה ראוי ולא חמדנות לשמה.
- 8 כך מסבירים רש"י, רמב"ן ורד"צ הופמן אזכורים אלו. נראה לי שאזכור זה לא נועד לנוזף ביעקב, או להזכיר לו את מה ששכח חלילה, אלא לאותות לו ולאמת אצלו את הידיעה שכעת לאחר שבידו כל המקנה שרכש ועמל עליו בכוחות עצמו, רק עכשיו הוא ראוי ומסוגל לשלב הבא – מימוש הבטחותיו בבית אל. גם חז"ל במדרש רבה מבקרים את יעקב על העיכוב במילוי הנדר, אולם הביקורת שלהם אינה נוגעת לפסוק זה אלא לפסוק שמופיע בשלב מאוחר יותר (בראשית ל"ה, א) לאחר החזרה לארץ: "ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה וגו'... תדע לך שכן אבינו יעקב על ידי שאיחר את נדרו ניתבקה פינקסו ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה ביתאל וגו'" (בראשית רבה פרשה פא ב, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 968).
- 9 יש לשים לב לניסוח המסורבל של תיאור הרכוש שלקח איתו יעקב בצאתו מחרן: "וַיְנַהֵג אֶת כָּל מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל רֶכְשׁוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ מִקְנֵה קַנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפָדֵן אַרְבָּם...". נראה לפרש שבראש הפסוק הוא מציג שני סוגי קניין שברשותו – "מקנהו" שאלו צאן ובקר, ו"רכוש" שאלו שאר מיטלטלין ועבדים, כפי שפירט הכתוב: "וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מֵאֵד מֵאֵד וַיְהִי לוֹ צֹאן רְבוֹת וּשְׁפָחוֹת וְעֶבְדִּים וְגַמְלִים וְחֲמֹרִים" (ל', מג). המילים "אשר רכש" שמופיעות לאחר הזכרת הרכוש באופן הגיוני (רכוש – רכש), מופיעות שוב לאחר הזכרה נוספת (ולכאורה מיותרת) של הקניין הראשון – "מקנה קנינו", וזאת כנראה בשל הצורך להוסיף אותם לרשימת הקניינים שרכש בעצמו בחרן. אם כן המילים "אשר רכש בפדן ארם", באו לכלול את המקנה לצד הרכוש, ששניהם נרכשו בפדן ארם. ייתכן שיש בכך דגש לעובדה שכל שברשותו שלו הוא, וזאת על רקע הגנבות המתוארות בכתובים הסמוכים – גנבת התרפים וגנבת לב לבן.

הבדלי האווירה בין שני התיאורים נובעים בין השאר מהבדלים ביחס למשפחה ולרכוש. בעוד שבתיאור הנינוח של קיום צו ה', יש פירוט והרחבה בנוגע למשפחה, לרכוש הרב ולמקנה, הרי שבתיאור הברחה יעקב נמצא במוקד לבדו – הוא הגנב והוא גם הבורח (וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב, כִּי בָרַח הוּא, וַיִּבְרַח הוּא, כִּי בָרַח יַעֲקֹב), ואילו המשפחה והרכוש נזכרים יחד, בקיצור כבדרך אגב: "...וכל אשר לו". כלומר כאשר יעקב ממלא את ייעודו, מקיים את צו ה' וחוזר אל אביו יצחק ואל ארץ כנען, אז יש משמעות לריבוי הצאצאים ולרכוש הרב שצבר,¹⁰ אבל כאשר הוא מתואר כבורח מפני לבן אז הוא חוזר לדמותו מן העבר – אל יעקב הבורח מפני עשו, כשהיה גלמוד וחסר כל. התיאור הכפול מחזק אם כן את הקשר בין מילוי ייעודו של יעקב לבין הרכוש הרב שצבר. כאשר משיג לבן את יעקב בגלעד אומר יעקב דברים מפורשים יותר על הסיבות לברחתו: "וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלִבְנָן כִּי יֵרְאֵתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶן תִּגְזַל אֶת בְּנוֹתַי מֵעַמִּי" (ל"א, לא). בשלב הראשון של העימות ביניהם הדגש הוא על המשפחה, אבל החיפוש של לבן באוהלי יעקב והמימוש בכליו כדי למצוא רכוש גנוב מגדיש את הסאה, והמשך השיח הטעון מבהיר את הסיבה לעימות:

זֶה עֲשִׂירִים שָׁנָה אֲנֹכִי עֹמֵךְ רְחֵלְיָה וְעִזְיָה לֹא שָׁכְלוּ וְאֵילִי צֹאנֶךָ לֹא אָקְלָתִי. טְרַפָּה לֹא הִבֵּאתִי אֵלֶיךָ אֲנֹכִי אַחַטְטָנָה מִיַּדִּי תִבְקֶשְׁנָה וְגִבְתִּי יוֹם וְגִבְתִּי לַיְלָה. הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלְנִי חֶרֶב וְקָרַח בְּלֵילָה וַתִּדְדַּד שְׁנֵתִי מֵעֵינָי. זֶה לִי עֲשִׂירִים שָׁנָה בְּבֵיתְךָ עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע עֲשָׂרָה שָׁנָה בְּשֵׁתִי בְּנֵתְיָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ וַתַּחַלֵּף אֶת מִשְׁכְּרֹתַי עֲשֻׂרֹת מִנִּים. לִוְלִי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וַפְּחַד יִצְחָק הֵיָה לִי כִּי עָתָה רִיקָם שְׁלַחְתָּנִי אֶת עֵנְי וְאֶת נִייעַ כְּפִי רָאָה אֱלֹהִים וַיֹּכַח אֶמְשׁ (שם, לח-מב).

התיאור המפורט של העבודה הארוכה והקשה, אזכור הקיפוח במשכורתו והחשש שלבן היה שולח אותו 'ריקם' ומרוקן מכל הרכוש שמגיע לו בזכות, מבהירים שיעקב נאבק כאן על שכרו ועל רכושו המגיע לו בדין. לבן מאשר ומצדיק את החששות האלה כאשר הוא משיב ליעקב: "וַיַּעַן לִבְנָן וַיֹּאמֶר אֶל יַעֲקֹב הֲבָנֹת בְּנֵתִי וְהַבָּנִים בְּנֵי וְהָצֹאן צֹאנִי וְכָל אֲשֶׁר אֶתָּה רָאָה לִי הוּא וְלִבְנֵתִי מָה אֶעֱשֶׂה לְאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לְבָנֵיהֶן אֲשֶׁר יִלְדוּ" (שם, מג).

נקודה נוספת שבולטת לאורך כל העימות שבין יעקב ללבן היא המעורבות של אלהים בשמירה על יעקב ובדאגה שלא ייפגע בגופו או בממונו. הוא מצווה על יעקב לצאת מבית לבן

10 רד"צ הופמן רואה בפירוט הרב של הרכוש אות לאירוע חשוב ביותר בדומה ליציאת בני ישראל ממצרים, מה שמלמד על החשיבות שהעניק יעקב ליציאה זו דווקא ברכוש גדול: "מסתבר שהתורה רואה בשיבתו של יעקב מפדן ארם לארץ ישראל מאורע חשוב ביותר, מאורע שדומה מבחינות רבות ליציאתם של בני ישראל מארץ מצרים 'ברכוש גדול', כפי שהובטח להם מפי הגבורה... אם אמנם יציאת יעקב מפדן נראית למספר כבעלת חשיבות דומה לזו של יציאת אבותינו ממצרים, הרי אין זה צריך להפתיע שהוא מתאר גם מאורע זה בחגיגות יתרה, חגיגות שמתבטאת בסגנון רחב ובגיבוש של ביטויים שנראים כמיותרים".

ומזכיר לו בחלום את המצבה והנדר שנדר בבית אל, וכאשר לבן מדביק את יעקב הבורח הוא מתגלה אליו בחלום הלילה ומזהיר אותו שלא יעשה דבר ליעקב. מתוך כך מובנים היטב דברי יעקב: "לֹאֲלֵהִי אֲבִי אֱלֹהִים אֲבִרְךָם וּפְחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עָתָה רִיקָם שְׁלַחְתָּנִי אֶת עֲנִי וְאֶת יַגִּיעַ פְּפִי רָאָה אֱלֹהִים נִיּוֹכַח אָמַשׁ" (שם, מב). מעבר למשמעות הדברים בנוגע לשמירה מפני לבן, נראה שהם מלמדים גם על ההבנה שהולכת ומתגבשת אצל יעקב בנוגע לרכוש שאותו צבר ביגיע כפיו ובעזרת ה'. אם פרי עמלו זוכה לברכת ה' ולהשגחתו הצמודה, הרי שזה חלק מהייעוד והמחויבות שעליה הובטח ועליה נדר בבית אל, שכאשר ישוב לארץ אבותיו יקים בית לאלהים וייתן לו מעשר מרכושו. יתר על כן, הרכוש והמקנה הרב הופכים להיות עדות לנוכחות ולהשגחת ה' על יעקב וכל ביתו וכל אשר לו, כך שמעמדם וחשיבותם בעיני יעקב הם מעין קריאה בשם ה'.

מעמד הרכוש במפגש עם עשו

יעקב שולח שליחים אל עשו אחיו ומציידם במסר הבא: "וַיֵּצֵאוּ אֹתָם לְאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לְאֲדֹנָי לְעֵשׂוֹ כֹּה אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב עִם לְבָן גִּרְתִּי וְאֶחָר עַד עָתָה וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וְאֲשֻׁלְחָה לְהַגִּיד לְאֲדֹנָי לְמִצְאָ חֵן בְּעֵינֶיךָ" (ל"ב, ו-ז). מטרת הדברים אינה ברורה לגמרי בשלב זה, אך נראה שיעקב רוצה לפייס את עשו על הברכות שגזל ממנו לפני עשרים שנה ולקדם את פני הרעה העלולה לבוא ממנו.¹¹ הרצון לכפר על אירועי העבר ולפייס את עשו מפורש יותר בשליחות השנייה אליו, שבה נושאי המנחה מביאים לו עשרות עדרים של בעלי חיים כמתנה מיעקב, עם מסר חד משמעי:

וְאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עֲבָדְךָ יַעֲקֹב אֶחָרֵינוּ כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה פָּנָיו בְּמִנְחָה הַהִלַּכְתָּ לְפָנָי וְאֶחָרֵי כֵן אֲרָאָה פָּנָיו אוֹלֵי יִשְׂא פָּנָי
(ל"ב, כא).

מעבר למטרת הפיוס והכפרה, נראה שהעדרים הגדולים שנשלחים אל עשו כדורון באים גם לרמוז לו, שהברכות של יצחק אביהם אכן היו ראויות ליעקב ושברכת ה' מלווה אותו לאורך כל הדרך מאז יציאתו לחרן ועד עתה. ייתכן שזה הפירוש לדברי יעקב: "עִם לְבָן גִּרְתִּי וְאֶחָר עַד

11 סביר להניח שהרכוש הרב הקשה על יעקב את הליכתו והפך להיות ה'בטן הרכה' שלו מפני פוגעים אפשריים. את רכושו הרב ועדריו הגדולים אי אפשר להסתיר מעיני אנשים, ובכך ניתן להסביר כיצד ידע עשו על בואו. נראה שיעקב שלח שליחים אל עשו אחיו כשבאמתחתם מנחה מכובדת ומקנה רב, כדי לרצותו ולמנוע בכך התקפה עליו ופגיעה ברכושו החשוב לו. נראה שלכך כיוון הרמב"ן בפירושו (ל"ב, ו) על המנחה שנשלחה לעשו: "ויותר נכון שיוסב למעלה, ואשלחה להגיד לאדני שיש לי עושר ונכסים וכבוד לעשות בו חפצך ורצונך, ירמוז שישלח לו דורון מהם או שיקח הוא משלו מה שיחפץ, וכן אמר 'מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני' (ל"ג, ח)".

עֲתָה וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה". התודעה שהרכוש שבידיו הוא העדות לחסדי ה', לברכתו ולשמירתו, נזכרת כבר בתפילה שנשא יעקב כאשר שמע שעשו בא לקראתו:

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אֲבָרְכֶם הַחֲסִדִים וּמְכַל הָאֱמֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת עֶבְדְּךָ כִּי בְמִקְלֵי עֲבָרְתֵי אֶת הַיָּרְדֵן הַזֶּה וְעַתָּה הִיִּיתִי לְשָׁנֵי מַחְנוֹת (שם, ט-י).

יעקב מדגיש שהשינוי המהותי שעבר מאז צאתו לחרן ועד שובו משם הוא ריבוי הרכוש והמשפחה בחסדי ה', ומתוך כך הוא מבקש שה' ימשיך לשמור עליו ועל רכושו ויציל אותם גם מיד עשו.

נראה שעשו הבין את הרמז ששלח לו יעקב בנוגע לברכות שניתנו לו, ומשום כך הוא דוחה את המנחה שנשלחה אליו, "וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ יֵשׁ לִי רֶב אָחִי יְהִי לָךְ אֲשֶׁר לָךְ" (ל"ג, ט). בתגובה חוזר יעקב ומפציר בעשו לקחת את המנחה ששלח לו, בתוספת הבהרות: "... קח נָא אֶת בְּרִכְתֵי אֲשֶׁר הִבָּאת לָךְ, כִּי חֲנֻנִי אֱלֹהִים וְכִי יֵשׁ לִי כָל" (שם י-יא). מול הסירוב של עשו בטענה ש"יש לי רב", טוען יעקב: "וכי יש לי כל". זו טענה שונה באופן מהותי מטענתו הכמותית של עשו. דברי יעקב מלמדים על תחושתו ביחס לרכושו שאלהים איתו, ולכן יש לו הכול ולא חסר לו מאומה. ייתכן שיש בדבריו גם מעין תמרור אזהרה לעשו, שיידע שברכתו התממשה על ידי ה' ולכן לא יוכל לפגוע בו.

בהתרצות של עשו לקחת בסופו של דבר את המנחה יש מעין הודאה בדברי יעקב.¹² אם כן, זו הפעם השנייה שיעקב משתמש ברכושו בשעת מפגש מול גורמים עוינים הרוצים לפגוע בו (בתחילה לבן וכעת עשו), כגורם המוכיח את היותו מבורך ומוגן על ידי ה'.

עשו מציע ליעקב להתלוות אליו בדרך, אך הצעתו נדחית מיד, הן בשל הקושי של מחנה יעקב לעמוד בהליכה המואצת של מחנה עשו, שהרי הילדים רכים והצאן והבקר עלות (=רכות), והם עלולים למות מחמת הדפיקות של המחשישים אותם בדרך,¹³ הן בשל המשימות הרבות שעל ליעקב לעשות. על כן הוא מבקש לדחות את ההזמנה של עשו לבוא אל שיער, למועד מאוחר יותר. עשו מציע ליעקב הצעה נוספת - להעמיד לרשותו שומרים ומלווים בדרכו, אך גם הצעה זו נדחית על ידי יעקב, שכנראה אינו רוצה לתת לעשו שום חלק או שיתוף ברכושו, ומכאן נפרדות דרכיהם.

לאור כל זאת ניתן לומר שהמפגש עם עשו היה בהתאם לתכניתו של יעקב, החוזר אל הארץ כבעל רכוש רב. הוא יזם את הפגישה עם עשו למרות החשש ממפגש זה, כי הוא ראה בו סגירת מעגל הכרחית מול עשו, הן ברמה האישית, הן במישור הייעוד והברכות שמהן

12 רש"י פירש כך כבר בפסוק ט: "יהי לך אשר לך - כאן הודה לו על הברכות".

13 יש לשים לב שבטענה זו של יעקב הוא מדגיש את חשש המיתה דווקא אצל הצאן ולא אצל הילדים כפי שמופיע בסוף הפסוק: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲדֹנָי יְדַע כִּי הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבְּקָר עֹלֹת עָלַי ודָּפְקוּם יוֹם אֶחָד וּמָתוּ כָּל הַצֹּאן" (שם, יג).

התחיל העימות. יעקב ידע שעליו לסקל מדרכו את כל המכשולים האפשריים, וכך הוא רואה את מערכת היחסים שלו עם עשו.¹⁴ כמי שנתפס בעיני עשו שלקח במרמה את הבכורה ואת הברכה, הוא מבקש כעת להוכיח לו שזה רצון ההשגחה וזה מה שהיה ראוי להיות. הרכוש הרב שברשותו משמש עדות לברכת ה' עליו. להצעת חלק מרכושו כמתנה לעשו אחיו יש כנראה שתי תכליות:

1. ריצוי פניו ופיצוי על הרכוש שחיסר ממנו.
2. שינוי התפיסה של עשו בנוגע לגנבת הברכות, כדי לקרב אותו להבנה שזהו רצון ה'.

וּלְמַקְנָהּ עֵשָׂה סֶכֶת

פסוק אחד בלבד מוקדש לתחנה הבאה של יעקב בסוכות (ל"ג, יז), והוא מעורר תמיהה. מה הטעם לציין דווקא את סוכות מכל המקומות הרבים שיעקב עבר בהם בדרכו לשוב ארצה? ומה הסיבה לקריאת השם סוכות על שם המקנה ולא על שם האנשים שעבורם נבנה בית? הרי מפורש בפסוק: "וַיֵּבֶן לוֹ בֵּית וּלְמַקְנָהּ עֵשָׂה סֶכֶת", האם אנשי בית יעקב חשובים פחות מהמקנה?¹⁵ פרשנים מוקדמים ומאוחרים ניסו לתת תשובות לשאלות אלו וחלקן מחזקות את אשר נטען במאמר זה על מעמדו המיוחד והמשמעותי של המקנה והרכוש בעיני יעקב. יצחק מייטליס סבר שהשם סוכות מעיד על עראיות החנייה במקום. הסוכות הן המבנה שאפיון את שהייתו הקצרה של יעקב במקום ולא הבית ולכן נקרא המקום על שמו. למרות בניית הבית יעקב קרא למקום סוכות, כי הוא לא בנה שם בית קבע והשהות שם הייתה זמנית.¹⁶ לעומתו כתב בעל אור החיים שהשם סוכות מדגיש את מעמדו של המקנה במקום זה:

- 14 גרוסמן (את אשר תדור, לעיל, הערה 1), כורך את הגשמת הייעוד האלוהי של יעקב בארץ עם הצורך להשלים עם עשו אחיו: "ברור, שהדגש העיקרי האמור ללוות את יעקב במסעו, הוא המשכיותה של משפחת אברהם, והוא נעוץ במבט הכולל, הרואה את השינוי העצום שהוא זרעו אחריו עומדים לחולל בעולם התרבותי והרוחני. כדי להשיג זאת צריך יעקב לנסות ולהשתחרר מן הבעיות המשפחתיות הספציפיות" (עמ' 23). בהמשך, הוא מדגיש עניין זה באופן מפורש יותר: "יעקב מצדו, מתעלם לחלוטין מהבטחת הארץ והזרע, ומתמקד בשיבה 'אל בית אביו', החזרה למשפחה, ללא שנאת עשו" (שם).
- 15 שאלה זו נשאלה גם על ידי חלק מפרשני המקרא. כך למשל המהר"ל בפירושו **גור אריה**: "כי למה קרא שם המקום סכות על סכות בהמתו ולא בית על שם ביתו? ועוד, אין [דרך] בני אדם יקראו שם המקום על מה שארע לבהמתו?". וכן בעל אור החיים: "אם תאמר וכי בשביל שעשה שם יעקב סוכה יקרא למקום כן?". גם גרוסמן (יעקב, לעיל, הערה 1), עמ' 394, הציג קושי זה באופן מפורט.
- 16 'מייטליס, 'מדוע בנה יעקב בית בסוכות', **אתר דעת**. <http://www.daat.ac.il/daat/maamar.asp?id=141>. לעומתו טענו חוקרים אחרים שציון בניית הבית בפסוק מוכיחה שהוא שהה שם לאורך זמן, ומעין זה כתב כבר רש"י בעקבות חז"ל (מגילה יז ע"א), שיעקב שהה במקום שנה וחצי.

ואם תאמר וכי בשביל שעשה שם יעקב סוכה יקרא למקום כן? אולי כי עשה דבר חדש **בחמלתו על המקנה**, מה שלא עשה כן אדם קודם, שיכין סוכה לבהמות ולשינוי חדש קרא המקום עליו.

בכיוון דומה פירש גם בעל העמק דבר: "הכל היה משום מקנהו, שהבין שצריכים לנוח כל כך", ובאופן דומה פירש גם אברבנאל. פרשנים אלה מצביעים על מעמדו החשוב של המקנה בעיני יעקב, ועל חיבתו ודאגתו לצאן, לשלמותו ולשמירתו. נראה שהבסיס בכתובים לפירושים אלה היא הסמיכות לדברי יעקב אל עשו (שם, יג-טו), כאשר דחה את הצעות הליווי שלו בגלל הצורך במנוחת המקנה וההתנהלות האיטית שדרושה להם לקראת ההליכה הממושכת. החנייה בסוכות ועשיית הסוכות למקנהו מאשרת את דברי יעקב הקודמים, ומחזקת את הבנת החשיבות והמשמעות של המקנה והרכוש בעיניו לקראת הכניסה לארץ.

קריאת המקום בשם סוכות ערב הכניסה לארץ ולאחר הפרידה מעשו, יש בה אולי גם הצהרה נוספת הקשורה למקנה ולרכוש הרב שאיתו הוא מגיע לארץ. בהצהרה זו מקופלת ההשתאות וההודאה של יעקב על הרכוש הרב שאיתו הוא הגיע לקו הסיום של מסעו, רכוש שנשמר מכל משמר לאורך כל הדרך למרות כל המכשולים והאיומים. בקריאת השם סוכות הוא גם מזכיר לעצמו ולסובבים אותו את הייעודים להם התחייב – מימוש ברכת הארץ בעזרת הרכוש הרב שצבר, הקמת בית אלוהים והפרשת מעשר מכל רכושו.

כִּי הָיָה רְכוּשׁוֹ רַב מִשְׁבַּת יַחְדּוֹ

הפרשה החותמת את מסעו של יעקב לחרן ובחזרה מנקודת המבט של הרכוש, היא פרשת תולדות עשו הבאה מיד לאחר סיפור שובו של יעקב אל אביו יצחק לקרית ארבע, מותו של יצחק וקבורתו על ידי שני בניו (ל"ה כז-כט). וכך מסופר באותה פרשה:

וַיִּקַּח עֶשָׂו אֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת בְּנָיָו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת כָּל נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֵמָתוֹ וְאֶת כָּל קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו. כִּי הָיָה רְכוּשׁוֹ רַב מִשְׁבַּת יַחְדּוֹ וְלֹא יָכֹלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לְשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם. וַיָּשָׁב עֶשָׂו בְּהַר שְׁעִיר עֶשָׂו הוּא אֲדוֹם (ל"ו, ו-ח).

עזיבת עשו את ארץ מגורי אביו והליכתו אל הר שעיר באדום, מעידות שהמאבק בין האחים על הבכורה ועל הברכות הסתיים בכניעה מוחלטת של עשו ובניצחון ברור של יעקב. ההסבר המפורש בפסוקים הוא שהרכוש והמקנה הרב של יעקב היו הגורם המכריע שלא אפשר לעשו להישאר בארץ כנען.¹⁷ הדגש על רכושם הרב של האחים מזכיר את תוכן הברכות שקיבלו

17 לפי סדר הפסוקים עשו עזב את הארץ לאחר שובו של יעקב אליה ולאחר מות יצחק, אבל הדברים אינם מתיישבים עם הסיפור על חזרתו של יעקב מחרן שם כבר ראינו שעשו בא לקראתו מאדום: "וַיֵּשְׁלַח

מאביהם על שפע חומרי, "מטל השמים ומשמני הארץ" (כ"ז, כח), והוא חוזר ומלמד ואף מעצים את חשיבות הרכוש של יעקב, שהביא לתוצאה המשמעותית של ירושת הארץ ומילוי ייעודו כממשיך דרך אבותיו.

הנימוק לפרידת האחים – "כי הָיָה רְכוּשָׁם רָב" – מזכיר את פרידת אברהם מלוט בשל אותה סיבה ממש, כמו שמתואר בבראשית י"ג:

וְגַם לְלוֹט הֵהָלַךְ אֶת אַבְרָם הָיָה צֶאֱן וּבָקָר וְאֶהָלִים. וְלֹא נִשְׂא אֹתָם הָאָרֶץ לְשֵׁבֶת יַחְדָּו **כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לְשֵׁבֶת יַחְדָּו**. וַיְהִי רִיב בֵּין רְעֵי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רְעֵי מִקְנֵה לוֹט וְהַפְּנֵעֵי וְהַפְּרִזִּי אִזּוּ יָשֵׁב בְּאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט אֵל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רְעֵי וּבֵין רְעֵיךָ כִּי אֲנֹשִׁים אַחִים אֲנַחְנוּ הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפְרָד נָא מֵעָלַי אִם הִשְׁמָאל וְאִימְנָה וְאִם הִמִּין וְאִשְׁמָאֵלָה
(י"ג, ה-ט).¹⁸

יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו **אַרְצָה שְׁעִיר שְׂדֵה אֲדוּם** (ל"ב, ד), ולשם גם חוזר עשו לאחר המפגש ביניהם: "וַיָּשֻׁב בָּיָם הָהוּא עֶשָׂו לְדָרְכוֹ שְׁעִירָה" (ל"ג, יד; ז). יש פרשנים המקדימים את המאורע המסופר כאן וטוענים שעזיבת עשו את ארץ אביו החלה במפגש בין עשו ליעקב, כאשר עשו התוודע לרכוש הרב של יעקב, הכיר בכך שיעקב זכה בברכות בדין והבין שעליו לפנות לו מקום ולעזוב את הארץ. דעה כזו מוזכרת אצל הרד"צ הופמן וכן באחד הפירושים שמביא דעת מקרא (ל"ו, ו), לדבריו: "אבל לאחר מעשה הפיוס, אחי יהי לך אשר לך" (ל"ג, ט), שניתן להתפרש גם כהודאה ב'ברכת אברהם', שעקרה מתן ארץ כנען ליעקב (כ"ח, ד), החליט לקבל את עצת אביו במעשה ה'ברכה', 'והיה כאשר תריד (=תלך) ופרקת עלו מעל צוארך' (כ"ז, מ), ולעזוב באופן מוחלט את ארץ כנען ולהניחה בידי יעקב". דרך אחרת מציע בכור שור המבאר שבשלב ראשון הייתה התיישבות חלקית של עשו באדום, ורק לאחר שוב יעקב לארץ כנען הגיע שלב ההיפרדות הסופית וההתיישבות הקבועה שם. באופן דומה מפרשים גם ל' קיל בדעת מקרא; מ' קאסטוט; ומ" עמנואל, **ספר בראשית: הסברים והארות**, תל אביב 1978, עמ' 474. אבל העיקר הוא סדר הפרשות שמוצג בתורה ולפיו אירוע זה של עזיבת עשו את הארץ "מפני יעקב" חותם את העימות ביניהם אחרי מות יצחק, וסוגר בכך את המעגל שהחל בברכותיו של יצחק. בעל עקידת יצחק מסייע להבנה זו בפירושו על עיתוי מיתת יצחק (ל"ג, יח), ומציין שיצחק שם לב לשינוי הממוני שחל ביעקב בנו, שינוי אותו הוא מזהה כסימן מובהק ששם ה' עליו: " 'והיו ימי יצחק וכו' ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים'... סמך מיתתו לכאן להגיד שלא נפטר מן העולם עד שמלא ימים כנפשו שובעו מה שהספיק לראות בו את בנו אהובו העומד במקומו בשלשלת הקדושה כי זה כמה היה ומיחל עת בואו וכבר זכה לשמוח בו **כי ראה כי היה ה' עמו ונתקיימה בו ברכתו וברכת אמו כי משולל נפטר ממנו ובמקלו עבר את הירדן ועתה היה למחנה גדולה מאוד לאלוהים אשר לכבודות תנועתו אחרו פעמי מרכבותיו עד הנה** כמו שאמר 'ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים'".

18 גם אצל יצחק מצאנו תופעה דומה, אבל שם מדובר בפלישתים ולא בבני המשפחה, והפרידה לא נעשית ביוזמתו אלא ביוזמת אבימלך. גם התוצאה שם היא הפוכה, ויצחק הוא שעוזב את אזור המריבה: "וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הַלֹּךְ וַיְגַדַּל עַד כִּי גָדַל וַיְהִי לוֹ מִקְנֵה צֶאֱן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבָדָה רַבָּה וַיִּקְנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים... וַיֹּאמֶר אַבִּימֶלֶךְ אֶל יִצְחָק לָךְ מֵעַמְנוּ כִּי עֲצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מֵאֵד וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל גֶּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם" (כ"ו, יג-יז).

כמו שהפרידה מלוט נתנה מקום להבטחה אלוהית מחודשת לאברהם על ירושת הארץ לו ולזרעו, כך גם אצל יעקב, ממשיך דרכו של אברהם זקנו, מתקיימת עם הפרידה מעשו הברכה על ירושת הארץ שתיתן לזרעו. הברכה שנאמרה ליעקב בחלום הסולם בצאתו לחרן מתקיימת כעת, כשמרכיביה ולשונה הם אותם מרכיבים ולשונות שנאמרו לאברהם "אַחֲרַי הַפָּרָד לוֹט מַעֲמוֹ":

ברכת ה' לאברהם	ברכת ה' ליעקב
... שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׂם צִפְנָה וְנִגְבְּה וְקִדְמָה וַיֹּמַה. כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רָאִה לְךָ אֶתְנַנְה וּלְזֶרְעֶךָ עַד עוֹלָם. וְשִׁמְתִי אֵת זֶרְעֶךָ כַּעֲפֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לְמַנּוֹת אֵת עֵפֶר הָאָרֶץ גַּם זֶרְעֶךָ יִמְנָה (בראשית י"ג, טז-טז)	... אָנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עֲלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנְה וּלְזֶרְעֶךָ. וְהָיָה זֶרְעֶךָ כַּעֲפֹר הָאָרֶץ וּפְרֻצֹת יָמָה וְקִדְמָה וְצִפְנָה וְנִגְבְּה וְנִבְרַכְו בְּכָל מְשֻׁפְחוֹת הָאֲדָמָה וּבְזֶרְעֶךָ (בראשית כ"ח, יג-יד)

חיזוק נוסף לסגירת המעגל והשלמת סיפור המסגרת של יעקב ועשו בפרשה זו, ניתן לראות בהקבלה של לשונות ופרטים רבים בתיאור התורה את יציאת יעקב מחרן אל ארץ כנען, לעומת תיאור יציאת עשו מארץ כנען אל ארץ אדום:

עזיבת יעקב את חרן	עזיבת עשו את כנען
וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיֵּשָׂא אֶת בְּנָיו וְאֶת נְשָׁיו עַל הַגְּמֵלִים. וַיִּנְהַג אֶת כָּל מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל רֶכְשׁוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ מִקְנֵה קִינּוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפָדוֹן אַרְבָּם, לְבֹא אֶל יִצְחָק אָבִיו אֶרְצָה כְּנַעַן.	וַיִּקַּח עֲשׂוֹ אֶת נְשָׁיו וְאֶת בְּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת כָּל נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֵמָתוֹ וְאֶת כָּל קִינּוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אָרְצָה מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו

בשני התיאורים המקבילים בולטת מאוד ההרחבה בתיאור המשפחה, המקנה והרכוש¹⁹, שהופכים להיות הגורמים המשמעותיים ביותר בקביעה למי שייכת הארץ. ריבוי המקנה והרכוש של יעקב הופכים להיות הסיבה להיפרדות לא רק בהיבט הכמותי אלא גם בהיותם עדות והוכחה לברכת ה' שחלה באופן הראוי על יעקב.

הניסוח "מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו" מזכיר את נוסח הפסוק שבו מצווה ה' על יעקב להקים מזבח, כאות תודה להשגחה עליו כשברח מעשו אחיו: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל וְשֹׁב שָׁם וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל הַנְּרָאָה אֲלֵיךָ בְּבִרְחָה מִפְּנֵי עֲשׂוֹ אָחִיךָ" (ל"ה, א). צירוף לשוני זה חוזר שוב כאשר יעקב בונה שם מזבח: "וַיִּקְרָא לְמָקוֹם אֵל בֵּית אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֱלֹהֵי הַבְּרָחָה מִפְּנֵי אָחִיו" (שם, ז). זו אם כן עדות נוספת לסגירת המעגל של מאבק האחים באמצעות היפוך המצב. מעתה לא יעקב הוא הבורח מפני עשו כי אם עשו הוא שממהר לברוח מפני יעקב. הפעם

19 מקנה במשמעות צאן וגם במשמעות קניין שנרכש - "מקנה קנינו אשר רכש".

לא בגלל איום קיומי אישי על חייו, אלא מכיוון שהתברר לו מי הוא הראוי לרשת את הארץ ולקבל את הברכות הקשורות בה.

סיכום

יעקב אבינו החל את מסעו נרדף וחסר כל. בהגיעו לבית אל הייתה לו רק אבן לשים מראשותיו, אבל בלילה נגלה אליו ה' ומברך אותו בברכת האבות. לפי תגובת יעקב בבוקר שלמחרת, נראה שהוא הבין את הברכה גם כשליחות שעליו למלא בכוחו - להקים משפחה ולצבור רכוש שיאפשר לו לחזור לארצו כאדם מבורך המסוגל להקים בית לאלוהים ולתת לו מעשר מרכושו. מתוך כך הוא גם הבין שהרכוש יהיה מדד לברכת ה' עליו ואמצעי למימוש היעוד בארץ, לכן התחייב בנדר ובהצבת מצבה, שישמשו תמרורים של זיכרון במהלך המסע ובחזרתו ממנו, למלא את שליחותו. אכן בהמשך דרכו בחרן הוא מתמסר ליעודו, עובד קשה אצל לבן למחייתו, מקים משפחה ברוכת ילדים, ולבסוף גם משיג עצמאות כלכלית והופך לבעל מקנה ונכסים רבים משלו. נכסים אלו העניקו לו ביטחון ועוצמה רבה מול מכשולים ומתנכלים כמו לבן ועשו, ואפשרו לו לבסוף לחזור אל בית אביו ברכוש גדול. ריבוי הרכוש הוא תוצאה של הבטחת ה' בחלום בבית אל והוא גם עדות לברכת ה' עליו ועל פועלו, ומבחינת יעקב הוא גם האפשרות למימוש הייעוד ומילוי אחר הציווי האלוהי.

בתחנות שונות לאורך מסעו לשוב אל ארץ אביו השתמש יעקב באופן מגוון ברכושו. לעיתים נוכחות הרכוש עשתה רושם ופעלה כמעט מאליה, בעוררה את הקנאה של לבן ובניו שגרמה ליעקב להתעורר ולברוח מחרן. הצאן שהתרבה בדרך פלאית שכנע את נשותיו - בנות לבן, שברכת ה' עליו ושעליהן לצאת איתו מבית אביהן. עדרי הצאן והבהמות האחרות שימשו לפיוס עם עשו אחיו שבא לקראתו, ובו זמנית אמצעי להציג בפני עשו את עוצמתו הכלכלית ובכך לרמוז לו שברכות אביהם יצחק הגיעו אליו בדין. אכן, עשו הודה לו כבר בסוף המפגש ביניהם על הברכות "יְהִי לְךָ אֲשֶׁר לְךָ" (ל"ג, ט), ובהמשך עזב את הארץ "מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו" (ל"ו, ו). נראה שיעקב אבינו הלך לאורך המסע ב'שביל הזהב' בנוגע ליחס הראוי לרכוש, ולימד אותנו במודע או שלא במודע כיצד יש לאזן בין הכורח הקיומי המצריך צבירת ממון ורכוש ביושר ובעמל, לבין שימושים אחרים שניתן לעשות ברכוש כלפי אחרים, מתוך תודעה שבעל הרכוש האמיתי הוא ה'.